

UZZIŅAI

Kas ir garīga rakstura traucējumi

Garīga rakstura traucējumi ir psihiska saslimšana vai garīgās (intelektuālās) attīstības

traucējumi, kas ierobežo cilvēka spējas strādāt un aprūpēt sevi. Šie attīstības traucējumi apgrūrina iekļaušanos sabiedrībā. Personām ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir mācīšanās grūtības, viņi attīstās lēnāk. Šis stāvoklis parasti tiek konstatēts piedzimstot vai agrā bērnībā.

Tomēr reizēm tas radies, piemēram, pēc pārciestām slimībām vai traumām. Izšķir trīs intelektuālās attīstības traucējumu pakāpes: viegla, vidēja vai smaga intelektuālās attīstības traucējumu gadījumā vairāk svarīga ir aprūpe, attieksme, atbalsts.

Valsts atbalsts ir, bet sabiedrībā reizēm pietrūkst izpratnes

Vai cilvēkiem, kuri veselības dēļ ir atšķirīgi, viegli atrast darbu? Par šo jautājumu ik pa laikam publiski runā politikas veidotāji, institūcijas, organizācijas. Kāds atbalsts valsts līmenī tiek piedāvāts?

Izmanto iespējas

Tie, kuri vēlas meklēt darbu, dodas uz Nodarbinātības valsts aģentūru (NVA). Šeit iespējams uzzināt precīzāko informāciju par pieejamajām vakancēm.

Cēsu filiāles vadītāja pienākumu izpildītāja un nodarbinātības organizatore **ILONA RUTE**

stāsta, ka NVA pieredze bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbinātībā subsidētājās darba vietās liecina – bezdarbnieki, starp kuriem ir gan jaunieši, gan brieduma gadu cilvēki ar dažādiem invaliditātes veidiem, spēj strādāt vairākas profesionālās darbības jomās dažādā profesionālajā statusā: “Subsidētās darba vietas sniedz iespēju cilvēkam ar invaliditāti parādīt sevi darbā, bet darba devējam – novērtēt viņa profesionālās iemaņas un prasmes. Ja nepieciešams, darba vieta tiek pielāgota klienta vajadzībām. Tas ir ceļa sākums uz pastāvīgu darbu.”

Lai cilvēkam ar invaliditāti atrastu vispiemērotāko nodarbošanos, bet darba devējam motivētu darbinieku, svarīgs individuālais atbalsts, ko sniedz NVA speciālisti. Gadījumā, ja veselības stāvokļa dēļ turpināt līdzšinējo nodarbošanos nav iespējams, NVA piedāvā pārkvalifikācijas programmas, lai nodrošinātu iespēju strādāt līdzvērtīgā amatā un sekmīgi veidot karjeru jaunajā profesionālajā virzienā.

“Veicot atlasīto vakancu aizpildīšanai, kandidātus izraugāties pēc profesionālās pieredzes, pras-

mēm, kvalifikācijas un darba vēlmēm, neizdalot invaliditātes specifikas. Ja persona spēj veikt konkrēto darbu un ir motivēta strādāt, tad darba devēji labprāt nodarbina personas ar invaliditāti. NVA uzņēmumam nodrošina atbalstu darba vadītāja atlīdzībai, darba vietas pielāgošanai atbilstoši ergoterapeita atzinumam, surdotulka palīdzību, bet bezdarbniekiem ar garīga rakstura traucējumiem atbalsta personu pakalpojumus,” norāda I.Rute.

NVA sniedz īpašu atbalstu bezdarbniekiem, kuri bez darba ir ilgstoši. Ja bezdarbniekam ir nepieciešama šāda īpaša palīdzība, piedāvā gan speciālistu individuālas un grupu konsultācijas, gan veselības pārbaudes pie arodslimību ārsta, gan profesionālās piemērotības noteikšanu, ņemot vērā veselības stāvokli, gan motivācijas programmu darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumus, gan iespēju ārstēties no atkarībām un citas aktivitātes.

Atsaucoties uz NVA katalogu darba devējiem, cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem var strādāt vienkāršās profesijās, piemēram, kā galdnieka palīgs, lauk-

Foto: MARTA MARTINSONE-KAŠA

saimniecības palīgstrādnieks, mežstrādnieks, tirdzniecības zāles darbinieks, izstrādājumu marķētājs, preču iznēsātājs vai izvietotājs, veļas mazgātājs vai gludinātājs, garderobists, remontstrādnieks un veikt citus līdzīgus darbus.

“Garīga rakstura traucējumi var būt ļoti atšķirīgi. Katrs gadījums vērtējams individuāli. Piemēram, cilvēki ar autiskā spektra traucējumiem spēj strādāt intelektuālo darbu un apstrādāt apjomīgu informāciju, risināt nestandarta uzdevumus. Savukārt ir cilvēki, kas spēj ilgstoši veikt monotonu darbu, un tas noteiktās ražošanas profesijās ir priekšrocība. NVA 2018. gada rudenī otro gadu rīkoja akciju “Atvērto durvju diena personām ar invaliditāti uzņēmumos”. Darba meklētāji viesojās uzņēmumos un iestādēs, lai iepazītu darba vidi, procesu, darba kolektīvu, iespējamo profesiju un pienākumus, apliecinot savas profesionālās spējas un prasmes. Cēsīs akcijā piedalījās trīs darba devēji un seši darba meklētāji. Plānots šādu akciju organizēt arī šogad,” norāda I. Rute.

Apgūst profesiju

Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu departamenta vecākā eksperte **KRISTĪNE LASMANE** informē, ka 2018. gada beigās valsts finansētajās ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās bija 4633 klientu vietas. Informācija, cik no institūcijās dzīvojošajiem cilvēkiem labprāt iesaistītos darba tirgū, netiek apkopota. 2018. gadā 19 valsts sociālās aprūpes centru klienti bija iesaistīti nodarbinātībā, pārsvarā no 0,1 līdz 0,2 slodzēm institūcijas palīgdarbos.

Sociālo pakalpojumu departamenta vecākā eksperte **SIGITA ROZENTĀLE** norāda, lai veicinātu cilvēku ar garīgās veselības

traucējumiem iekļaušanos darba tirgū, 2016. gadā Latvijā Sociālās integrācijas valsts aģentūras (SIVA) projektā “Personu ar invaliditāti vai garīga rakstura traucējumiem integrācija nodarbinātībā un sabiedrībā” tika veikta darba tirgus pieprasījuma izpēte un darba tirgus vajadzībām nepieciešamo prasmju noteikšana cilvēkiem ar garīgās veselības traucējumiem. “Viens no patstāvīgās dzīves nosacījumiem pieaugušam cilvēkam ir spēja gūt finansiālo neatkarību – iespēja strādāt. Balstoties uz darba devēju rekomendācijām un pētījumā iegūtajiem datiem, tika izstrādātas 35 dažādas prasmju mācību programmas. Tādējādi cilvēkiem ar garīgās veselības traucējumiem, kuri nemācās vispārējās izglītības iestādēs un ir vecāki par 15 gadiem, tiek nodrošināta iespēja mācīties SIVA un apgūt darba tirgū pieprasītās prasmes, apgūstot vienkāršus darbus, piemēram, kārtot ziedus, noformēt dāvanas, kopēt dokumentus, stādīt kokus, izkārtot preces u.tml. Projekta laikā šiem cilvēkiem tiek noteikta profesionālā piemērotība un nodrošināta izglītības programmu apguve. Mācību laikā cilvēkiem ir iespēja dzīvot dienesta viesnīcā, viņiem palīdz dažādi speciālisti: psihologs, karjeras konsultants, sociālais darbinieks, fizioterapeits un citi. Savukārt pēc mācībām tiek sniegts atbalsts, lai iekārtotos darbā, adaptācijai darbavietā, kā arī konsultācijas darba devējiem par cilvēkiem nepieciešamajiem darba vietas pielāgojumiem,” stāsta S. Rozentāle.

Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departamenta direktora vietniece **ILZE ZVĪDRIŅA** norāda: “Viens no būtiskākajiem šķēršļiem personu ar invaliditāti nodarbinātībai ir informācijas trūkums. Tādēļ NVA uzrunā darba devējus, personas ar invaliditāti un sabiedrību kopumā, lai skaidrotu personu ar invaliditāti nodarbinātības iespējas. Neskatoties uz to, ka šie cilvēki mēdz saskarties ar darba devēju stereotipiem un aizspriedumiem, kopumā darba devēji izrāda aizvien lielāku ieinteresētību un izpratni, piedāvājot darba iespējas cilvēkiem ar invaliditāti.” □

Lappusi sagatavojuši: **MADARA OZOLIŅA**

Personu ar invaliditāti nodarbinātība 2018.gada novembrī

Funkcionālo traucējumu veids		Redze	Dzirde	Kustību	Psihiskie un uzvedības traucējumi	Pārējie
Invaliditātes grupa	I	2 744	1	2 578	4 482	15 924
	II	2 456	49	12 143	17 986	46 324
	III	4 185	1 970	17 756	1 720	40 366
	Bērns	387	483	422	2 403	4 595
T.sk.strādā pa invaliditātes grupām	I	82	0	102	22	878
	II	433	15	2 784	2 405	10 941
	III	1 565	758	7 788	554	18 683
	Bērns	0	1	4	1	17
KOPĀ strādā*		2 075	774	10 640	2 981	30 251

Publikācijas sagatavotas ar Valsts reģionālās attīstības aģentūras finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.

Mērķprogrammā “Reģionālo un vietējo mediju atbalsta programma” atbalstīts projekts nr. Nr.2/MEDIA/18/013

Valsts reģionālās attīstības aģentūra

Pirmie soļi sperti

Tuvākajos divos gados, īstenojot projektu "Vidzeme iekļauj", plānots ieviest jaunu – sociālā mentora - pakalpojumu.

Sabiedrībā joprojām pastāv stereotipi, ka cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem var būt bīstami, viņiem jādzīvo institūcijās. Arvien plašāk pasaulē un arī Latvijā tiek aktualizēts jautājums par institūcijās dzīvojošo klientu cilvēktiesībām. Visā valstī tiek īstenots deinstitucionalizācijas process.

Vidzemes plānošanas reģions realizē projektu "Vidzeme iekļauj", kura mērķis ir palielināt ģimeniskai videi pietuvinātu un sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu pieejamību dzīvesvietā personām ar invaliditāti, tostarp cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem.

Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas (VDEĀVK) dati liecina, ka

Vidzemē ir aptuveni 3000 cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem, kuriem piešķirta invaliditāte, no tiem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās uzturas aptuveni 900. Latvijā gadā aptuveni 60 cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem atgriežas dzīvē sabiedrībā.

Projekta "Vidzeme iekļauj" sociālo pakalpojumu eksperte **LAINĒ ZĀLĪTE** informē, lai sekmētu iekļaušanos sabiedrībā, tostarp darba tirgū, tuvākajos divos gados plānots izveidot jaunu – sociālo mentora- pakalpojumu. "Pakalpojums būs paredzēts cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, kuri dzīvo valsts sociālās aprūpes centros, bet vēlas iekļauties sabiedrībā. Sociālā mentora pienākums būs atbalstīt: būt līdzās, kad nepieciešams; palīdzēt ikdienas pienākumu veikšanā; palīdzēt veidot izpratni par dzīvi sabiedrībā; sniegt atbalstu arī darbavietas meklēšanā."

Plānots, ka viens mentors sniegs pakalpojumu ne vairāk kā pieciem cilvēkiem, katrs šo atbalstu varēs saņemt līdz gadam. Sociālie mentori tiks iepriekš sagatavoti, apmācīti, tā būs obligāta prasība. Šobrīd projektā "Vidzeme iekļauj" jau uzsākti tā-

da sociālā palīdzība kā dienas aprūpes centra, grupu dzīvokļu, specializēto darbnīcu, atelpas brīža, individuālo konsultāciju un atbalsta grupu pakalpojumi.

"Dienas aprūpes centra un specializētās darbnīcas pakalpojums ietver cilvēku nodarbinātības veicināšanu, bet neparedz pelnīt iztikas līdzekļus. Taču tie ir pirmie soļi, lai cilvēki ar garīgās veselības traucējumiem apgūtu darba prasmes un, iespējams, ar laiku nonāktu atvērtajā darba tirgū. Jāatzīst, darba devēji kūtri pieņem darbā šādus cilvēkus. Iespējams, tas tāpēc, ka pietrūkst valsts atbalsta, piemēram, nodokļu atvieglojumi darba devējam, kurš nodarbina cilvēkus ar garīga rakstura traucējumiem. Viņi spēj veikt dažādus pienākumus, bet nestandarta situācijās, visticamāk, apjuks un nezinās, ko darīt," stāsta L. Zālīte, turpinot skaidrot, ka cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem ir ļoti dažādi – ir cilvēki ar psihiska rakstura traucējumiem, kuri, lietojot atbilstošus medikamentus, var pilnvērtīgi strādāt, bet cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem ir citas vajadzības, viņiem iekļauties darba tirgū ir daudz grūtāk. □

Foto: www.gaismasstars.lv

Pērnā gada nogalē Labklājības ministrija realizēja sociālo kampaņu "Cilvēks, nevis diagnoze".

Jāskaidro un jāizglīto

Eiropas Savienības Struktūrfondu departamenta projekta vadītāja **MADARA PUKE** stāsta, ka sociālā kampaņa tika organizēta ar mērķi veicināt cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem iekļaušanos sabiedrībā, rosināt dialogu ar sabiedrību par humānas un saprastas spējīgas vides radīšanu Latvijā: "Kampaņas mērķis bija skaidrot cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz pilnvērtīgu dzīvi sabiedrībā, ārpus in-

stitucionālās aprūpes, kā arī skaidrot sabiedrībā dziļi iesakņojušos mītus un stereotipus, mazinot aizspriedumus un dalījumu "mēs" un "viņi". Papildus vides, radio un TV, sociālo tīklu komunikācijai kampaņas ietvaros notika piecas reģionālās diskusijas par cilvēku ar garīgās veselības traucējumiem integrēšanu sabiedrībā, ekspertu tiešsaistes diskusija par garīga rakstura traucējumiem un stereotipiem, kā arī kampaņas laikā tika izveidota tīmekļa vietne *cilveksnevisdiagnoze.lv*, kurā publicēta informācija par atbalsta

un mācību iespējām. Tāpat darba devēji var iepazīties ar informāciju par valsts atbalstu, sniedzot darba iespējas cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem."

Labklājības ministrija plāno arī turpmāk īstenot sociālās kampaņas ar mērķi informēt un izglītēt sabiedrību par deinstitucionalizācijas procesu, sociālo pakalpojumu iespējām un pieejamību, kā arī iekļaujošas nodarbinātības iespējām cilvēkiem ar invaliditāti, tai skaitā cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem. □

UZZIŅAI

Latvijā darbojas Cilvēku ar Īpašām vajadzībām sadarbības organizācija "SUSTENTO", kas apvieno 48 dažādas organizācijas, kuru biedri ir vairāk nekā 50 000 cilvēku ar invaliditāti vai ar hroniskām slimībām un kuras sniedz atbalstu gan šiem

cilvēkiem, gan pieaugušajiem, gan bērniem, vairākas biedrības sniedz atbalstu arī slimo cilvēku tuviniekiem.

"SUSTENTO" darbojas, lai veidotu tādu politiku, kas nodrošina cilvēku ar invaliditāti un hroniskām slimībām cilvēktiesības un nediskrimināciju, veicinot pilnīgu iekļaušanu sabiedrībā.

Galvenais, jāatrod piemēroti pienākumi

Cēsīs, kafejnīcā "Nams" gada nogalē prasmes un iemaņas izmēģināja LĪGA – meitene ar garīga rakstura traucējumiem. Meitenes vārdu esam mainījuši, lai aizsargātu personas privātumu.

Līga ir apguvusi pavāres profesiju. Viņa ir čakla, centīga un teicami paveic pienākumus. Līga profesiju apguva kopā ar citiem jauniešiem, kuriem veselības problēmu nav. Gluži tāpat kā viņiem, arī Līgai bija jāmeklē prakses vieta. Biedrības "Dzīvības straume" un kafejnīcas "Nams" vadītāja Anita Tīrone stāsta: "Meitene meklēja prakses vietu. Prakses vadītāja mūs brīdināja, ka meitenei ir veselības problēmas, to redzējām arī paši. Tomēr tas noteikti nebija iemesls, lai mēs atteiktu. Mūsu biedrības "Dzīvības straume" mērķis ir palīdzēt ikvienam, kuram nepieciešams. Līga pie mums strādāja trīs mēnešus." Anita stāsta, ka meitenei daži pienākumi padevušies viegli, citi grūtāk, taču viss uzdots padarīts. Anita ar Līgas darbu ir apmierināta. "Pieņemot darbā cilvēku ar kādu invaliditātes veidu, darba devējam jāuzdod veikt viņa spējam atbilstošus pienākumus. Arī mēs ātri sapratām, ka nevaram Līgai uzdot darbus, kurus izpildot, viņai pašai kaut kas jāizlemj. Pienākumus, kurus pietiekami izskaidrojām, viņa

paveica ļoti labi," stāsta A. Tīrone.

Līga kafejnīcā "Nams" veica palīgdarbus: palīdzēja pavāram virtuvē, mazgāja traukus, kārtoja ēdamzāli, uzkopa grīdu. Anita atzīst - ja uzņēmums būtu lielāks, labprāt Līgu pieņemtu pastāvīgā darbā: "Mums jādodomā par tiem darbiniekiem, kuri jau strādā, vairāk cilvēku diemžēl pagaidām algot nevaram. Citādi noteikti piedāvātu darbu Līgai, jo tik apzinīgi un atsaucīgi darbinieki kā viņa ne vienmēr viegli atrodam. Ticu, ka cilvēkiem, kuriem ir redzami garīga vai fiziska rakstura traucējumi, darbu atrast nav viegli. Tomēr jāņem vērā, ka pat tad, ja cilvēks nevar pildīt sarežģītus pienākumus vai strādāt pilnu slodzi, viņš var būt ļoti noderīgs, veicot vieglākus uzdevumus. Cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem noteikti nav viegli iekļauties kolektīvā, tādēļ ir tikai apsveicami, ja viņi rod drosmi un meklē iespējas strādāt. Būtiski, lai prefi ir saprotošs un atbalstošs darba devējs, kurš tic cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem spējam. Mums jāapzinās, ka visi neesam vienādi, ir cilvēki, kuriem ikdienā klājas grūtāk, nedrīkstam novērsties, jāpalīdz tā, kā spējam.

Meitene pašreiz ir darba meklējums, tādēļ ceru, ka potenciālie darba devēji būs atsaucīgi." A. Tīrone iesaka citiem darba devējiem nebaidīties pieņemt darbā cilvēkus ar invaliditāti. Bet, to darot, negaidīt no šiem cilvēkiem to, ko viņi nespēj paveikt. □

FAKTI

■2018.gada nogalē NVA Cēsu filiālē bija reģistrēti 142 bezdarbnieki ar invaliditāti jeb 13,5% no visiem filiālē reģistrētajiem bezdarbniekiem. No Cēsu novada NVA Cēsu filiālē reģistrējušās 52 personas ar invaliditāti.

■2018. gadā Latvijā darbā iekārtojās 3839 bezdarbnieki ar invaliditāti, no tiem 487 bezdarbnieki ar psihiskiem traucējumiem.

Avots:

Nodarbinātības valsts aģentūra, Labklājības ministrija

Lappusi sagatavojuši: **MADARA OZOLIŅA**

Publikācijas sagatavotas ar Valsts reģionālās attīstības aģentūras finansālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.

Mērķprogrammā "Reģionālo un vietējo mediju atbalsta programma" atbalstīts projekts nr. Nr.2/MEDIA/18/013

Valsts reģionālās attīstības aģentūra